

ing domestic criminal procedure, nowadays some scientific norms and practical recommendations of criminalistics need to be reviewed or corrected.

Keywords: tasks of criminal procedure, pre-trial investigation, legal proceedings, parties, advocacy, competitiveness.

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.07>

УДК 343.98

В. В. Юсупов, провідний науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
E-mail: yusupov1vv@gmail.com

ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛІСТИКИ: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Досліджено генезу підходів науковців до визначення предмета криміналістики, запропоновано етапи розвитку уявлень про нього. Установлено трансформацію предмета криміналістики на сучасному етапі реформування органів кримінальної юстиції України. Зроблено висновок, що тлумачення криміналістичної науки і її предмета відображає стан криміналістики в конкретні періоди та найближчі перспективи її розвитку.

Ключові слова: криміналістика, предмет криміналістики, закономірності, що вивчає криміналістика, етапи розвитку предмета криміналістики.

Правильне визначення предмета науки є вихідною передумовою проведення досліджень, а тому конструктивний аналіз теоретичних положень про її предмет має бути одним із завдань будь-якої галузі наукового знання.

Суттєві зміни кримінального судочинства, які відбулися після набрання чинності Кримінального процесуального кодексу України, прийняття законів України «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Національну поліцію», «Про Державне бюро розслідувань» та інших, реформа МВС, органів прокуратури, судова реформа призвели до зміни повноважень оперативних підрозділів, органів досудового розслідування, експертних закладів правоохоронних органів, їх організаційно-структурних перетворень. Це зумовило виникнення цілком нових принципів, правил і положень розслідування кримінальних правопорушень, їх судового розгляду та запобігання злочинам. Такі зміни не могли не позначитися на криміналістиці.

Отже, нині відбувається трансформація предмета вітчизняної криміналістики як сучасної науки, що спрямована забезпечувати практику розслідування злочинів дієвими рекомендаціями, а уповноваженим суб'єктам пропонувати криміналістичні знання належного рівня. Потребує вдосконалення й існуюча в наукових джерелах періодизація становлення уявлень про предмет криміналістики.

Окреслення підходів до визначення предмета криміналістики, із висвітленням історичних етапів їх становлення, та встановлення сучасних теоретичних уявлень про предмет криміналістичної науки є *метою* статті.

Предмет криміналістики багатогранний і складний. У юридичній літературі пропонують різні його визначення: як науки про розслідування злочинів; науки про розкриття злочинів; науки про сукупність технічних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій. Останніми роками криміналістику тлумачать як науку про технології та засоби практичного слідознавства в кримінальному судочинстві. Однак усі ці визначення звужують реальний предмет криміналістики та закономірності, що вивчає ця наука¹.

М. В. Даньшин, який у 2013 р. на монографічному рівні дослідив місце криміналістики в системі наукового знання, виокремлює етапи розвитку уявлень про предмет криміналістики. Перший етап – «орієнтувальний». Його пов'язують із працями Г. Гросса, який трактував криміналістику як систему знань про засоби та прийоми застосування досягнень природничих і технічних наук до розслідування злочинів. На цьому етапі у формування наукових основ криміналістики зробили внесок й інші вчені: А. Бертільйон, Х. Вучетич, Е. Генрі, В. Гершель, Г. Фолдс, Л. Ягеман та ін. Однак саме Г. Гросс систематизував наявні знання з криміналістики та створив теоретичну базу для формування самостійної галузі наукового знання. Упродовж 1903–1925 рр. на формуванні теоретичних уявлень про предмет криміналістики позначилися роботи Є. Ф. Буринського, В. І. Лебедева, С. М. Трегубова та ін. Криміналістику вважали прикладною технічною дисципліною, а її предмет охоплював способи та прийоми застосування даних інших наук під час розкриття й розслідування злочинів. Другий етап еволюції підходів до тлумачення предмета криміналістики М. В. Даньшин назвав «синтезуючим». Так, з 1920-х рр. до змісту криміналістики було віднесено знання про прийоми, методи вчинення злочинів і механізм учинення злочинів. Третій етап – «системний». Із 1960-х рр. принципово новий підхід до визначення криміналістики розробили Р. С. Белкін і Ю. І. Краснобаєв, які сформулювали визначення цієї науки крізь призму закономірностей, що вона вивчає².

Водночас погляд на розвиток предмета криміналістики через призму історії становлення науки обстоював В. С. Кузьмичов. Учений запропонував декілька концепцій: 1. Історико-традиційна – як наука про методи, засоби, прийоми розкриття, розслідування та попередження злочинів (О. М. Васильєв, А. І. Вінберг, І. Ф. Пантелєєв, С. М. Трегубов, Б. М. Шавер та ін.); 2. Сучасно-класична – наука про закономірності механізму вчинення злочину, його відображення, слідоутворення та відповідних методів, засобів, прийомів виявлення, вилучення, дослідження й застосування доказів із метою виконання завдань кримінального судочинства (В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. Я. Колдін, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та ін.); 3. Перспективна – криміналістика є міжгалузеву юридичною прикладною наукою про закономірності виникнення інформації стосовно будь-якого правового явища в суспільстві, що необхідно знаходити, збирати, досліджувати та використовувати (за допомогою технічних засобів, тактичних прийомів і методик)

¹ Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. Київ : Ін Юре, 2016. С. 8.

² Даньшин М. В. Криміналістика XXI століття: місце у системі наукового знання : монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. С. 53–66.

із метою ефективного виконання завдань, що мають юридичне значення (О. Я. Баєв, В. Г. Гончаренко, В. С. Кузьмічов та ін.)¹.

Досліджуючи генезу уявлень про предмет криміналістики, В. А. Журавель зазначає про наявність і співіснування низки парадигм, орієнтованих на вивчення її предмета: а) прагматичну концепцію, відповідно до якої криміналістика є наукою про прийоми та способи розкриття, розслідування й попередження злочинів; б) теоретико-доказову концепцію як наслідок інтенсивного розвитку теоретичних і методологічних основ науки та формування певних уявлень щодо закономірностей, які використовують у розслідуванні злочинів (виникнення цієї концепції пов'язане з пропозицією Р. С. Белкіна трактувати криміналістику як науку про певні закономірності); в) інформаційно-пізнавальну концепцію, що є загальнішим і подальшим удосконаленням теоретико-доказової концепції, згідно з якою предметом криміналістики є закономірність руху кримінально-релевантної інформації й методів розкриття, розслідування та попередження злочинів (В. Я. Колдін); г) слідознавчу концепцію, за якою криміналістика – це наука про технологію і засоби практичного слідознавства (пошуково-пізнавальної діяльності) у кримінальному судочинстві (В. О. Образцов)².

На наш погляд, оптимальною є періодизація розвитку уявлень про предмет криміналістики на підставі порівняльно-правового методу, який визнають як сукупність прийомів виявлення загальних і специфічних закономірностей виникнення, розвитку, функціонування правових систем (їх елементів) шляхом їх порівняння,³ та його виду – історико-порівняльного методу, що надає можливість під час зіставлення об'єктів урахувати їх зміни в часі⁴.

Еволюція поглядів на предмет науки криміналістики позначилася на процесі формулювання її визначення. Сучасні концепції щодо предмета, цілком слушно зазначає В. А. Журавель, безпосередньо відображені в запропонованих визначеннях власне науки криміналістики⁵.

З огляду на це проаналізуємо конкретні дефініції криміналістики та її предмета в контексті історичних закономірностей розвитку цієї науки, використовуючи методи порівняльного правознавства.

Основоположник нової науки про розкриття й розслідування злочинів Г. Гросс стверджував, що криміналістика починається лише там, де кримінальне право припиняє свою роботу: матеріальне кримінальне право має своїм предметом вивчення злочинного діяння та покарання, формальне

¹ Кузьмічов В. С. Головоломка криміналістики. *Криміналістика у протидії злочинності* : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 жовт. 2009 р.). Київ, 2009. С. 61–62.

² Журавель В. А. Предмет криміналістики: генезис та сучасний стан. *Вибрані твори*. Харків : Апостіль, 2016. С. 5–6.

³ Голяк Л. В., Мацко А. С., Тюріна О. В. Порівняльне правознавство : курс лекцій. Київ : МАУП, 2004. С. 13.

⁴ Шейко В. М., Кушнарченко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. Київ : Знання, 2006. С. 60.

⁵ Журавель В. А. Знач. твір. С. 10.

кримінальне право (процес) охоплює правила застосування матеріального права. Однак яким саме способом учинено злочин; як досліджувати ці способи та розкривати їх, які були мотиви, цілі діяння – відповіді на ці запитання не містять ні кримінальне право, ні процес. Зазначене становить предмет криміналістики. Криміналістика є вченням про реальний аспект явищ, що становлять зміст кримінального права. До її предмета належить вивчення речових доказів, учинків або явищ, які є елементами кримінальної справи; характеру, психологічних особливостей, звичок і способів діяльності осіб, які беруть участь у кримінальному процесі (обвинувачених, потерпілих, свідків, експертів і суддів)¹.

Таким був предмет криміналістики на час появи цієї науки.

Зважаючи на відсутність у наукових джерелах чіткого визначення початкового етапу розвитку уявлень про предмет криміналістики, що, безсумнівно, пов'язаний із обґрунтуванням нової науки в роботах Г. Гросса, доцільно більш детально дослідити відповідне питання.

Дослідження праць Г. Гросса у сфері криміналістики, що виходили друком протягом 1893–1914 рр.², дає нам підстави стверджувати, що в них розвивалися положення стосовно криміналістики, її предмета й місця в системі кримінально-правових наук. Зокрема, у передмовях до третього й четвертого видання «Керівництва для судових слідчих як системи криміналістики» він зазначав, що вони є повною переробкою попередніх видань³. У науковій праці 1899 р. зазначалося, що криміналістика останнім часом завоювала собі значення самостійної науки, із суворо обмеженою галуззю й докладною обробкою її відділів⁴. У виданні 1904 р. Г. Гросс зазначав, що в системі наук криміналістика зайняла інше положення, ніж спочатку. Як предмет викладання, вона вже не може бути ізольованою і має бути поставлена на більш широкий базис. Поряд із нею висунулися родинні наукові дисципліни, що заслуговують на безумовну увагу: кримінальна антропологія, кримінальна психологія, кримінальна соціологія й кримінальна статистика. Усі вони настільки тісно пов'язані із криміналістикою, що жодна з них не може розвиватися самостійно. Таким чином, виникла необхідність із названих наук, уключаючи криміналістику, утворити одну самостійну з тісно зв'язаних між собою частин групу наук⁵. Відповідно, у цьому науковому виданні змінено погляди на предмет криміналістики, який був розширений завдяки об'єднанню з низкою спеціальних наукових дисциплін.

¹ Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики / пер. с нем. Л. Дудкина и Б. Зиллера. Санкт-Петербург : Меркушев М., 1908. С. 8.

² Ганс Гросс: праці вченого та література про нього з фондів Наукової бібліотеки Чернівецького нац. ун-ту ім. Юрія Федьковича: до 100-річчя з дня смерті : бібліогр. покажчик / уклад.: С. І. Нежурбіда та ін. Чернівці : Книги-XXI, 2015. С. 23–45.

³ Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики / пер. с нем. Л. Дудкина и Б. Зиллера. Санкт-Петербург : Меркушев М., 1908. С. VII, XV–XVII.

⁴ Там само. С. VII.

⁵ Gross H. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik: in 2 Bd. 4 verm. Aufl. München : J. Schweitzer Verl., 1904. S. 6–7.

Свої погляди на нову науку про застосування технічних знань і методів природничих наук у розслідуванні злочинів у цей час висловлювали й інші західноєвропейські дослідники у своїх публікаціях, а саме: А. Вейнгарт «Кримінальна тактика. Посібник з розкриття злочинів» (1904), А. Нічефоро «Наукова поліція і науково-судове розслідування» (1907), Р. Рейсс «Судова фотографія» (1911), «Наукова техніка розслідування злочинів» (1912) та ін. Наприклад, Р. А. Рейсс зазначав, що «наукова» або «технічна поліція» вивчає характер і форми діяльності злочинців та застосування наукових методів дослідження до розкриття злочинів¹.

Отже, на нашу думку, першим етапом розвитку уявлень про предмет криміналістики треба вважати кінець XIX – початок XX ст. (1893–1914 рр.).

Імплементация західноєвропейських положень криміналістики в Російську імперію супроводжувалася плідним функціонуванням кабінетів науково-судової експертизи в Санкт-Петербурзі (із 1912 р.), Москві (із 1913 р.), Києві й Одесі (із 1914 р), у яких для виконання завдань із розкриття злочинів використовували досягнення природничих, технічних і медичних наук, наприклад, фотографічні прийоми, мікроскопічні дослідження, судово-медичні методи тощо. Це знайшло відображення у визначеннях предмета криміналістики того періоду. Так, російський дослідник С. М. Трегубов у 1915 р. предметом криміналістики вважав вивчення оптимальних способів і прийомів застосування методів природничих наук і технічних знань до дослідження злочинів й установлення особи злочинця². Дослідник називав нову науку «кримінальною технікою», що відповідало уявленню про її сутність.

Після революційних подій у Російській імперії 1917 р. Г. Ю. Маннс одним із перших оприлюднив позицію щодо предмета криміналістики, згідно з якою це, по-перше, способи вчинення злочинів, професійні особливості й побут злочинців, по-друге, прийоми розслідування злочинів, зокрема й ідентифікація злочинців³.

Відповідно до розгорнутого визначення предмета криміналістики, запропонованого в 1923–1925 рр. І. М. Якимовим, криміналістика вивчає найдоцільніші способи та прийоми застосування методів природничих, медичних і технічних наук до розслідування злочинів, а також фізичні та моральні складники особистості злочинця, маючи на меті допомогти правосуддю в розкритті матеріальної істини в кримінальній справі⁴.

У цей час до визначення предмета криміналістики доклали зусиль і українські фахівці. В. М. Натансон стверджував, що мета техніки розслідування злочинів (тобто криміналістики) полягає у вивченні способів розкриття

¹ Рейсс Р. А. Научная техника расследования преступлений / под ред. С. Н. Трегубова. Санкт-Петербург : Сенат. тип., 1912. 206 с.

² Трегубов С. Н. Основы уголовной техники. Научно-технические приемы расследования преступлений. Петроград : Право, 1915. С. 14.

³ Маннс Г. Ю. Криминалистика как прикладная дисциплина и предмет преподавания. *Криминалистика первопечатный*. 2010. № 1. С. 79–91.

⁴ Якимов И. Н. Наука раскрытия преступлений. *Рабоче-крестьянская юстиция*. 1923. Вып. 2–3. С. 47–49; *Його ж.* Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике. Москва : Изд. НКВД РСФСР, 1925. С. 3.

злочинів, розробленні методів збирання та закріплення доказів винуватості. Робота зі збирання й закріплення до суду доказів винуватості, що є наріжним каменем обвинувачення для отримання практичних результатів, становить предмет криміналістики¹. Кримінальна техніка, зазначав М. Д. Вороновський, передбачає предметом способи реєстрації злочинців, техніку проведення оглядів і методи дослідження матеріальних доказів².

Отже, криміналістику вважали наукою про розкриття злочинів за допомогою криміналістичної техніки. Криміналістика мала вивчати злочинців, злочини, способи їх учинення та методи розкриття, одним із завдань якої є розроблення найраціональніших способів попередження й нейтралізації злочинів, які готують. Тому на етапі становлення радянської криміналістики поширеним був погляд на неї як на технічну або природничо-технічну науку. На думку Р. С. Белкіна, зазначено зумовлено намаганням відокремитися від класичної правової кримінально-процесуальної науки. Акцентуючи увагу на прикладному технічному характері криміналістики, прибічники цієї концепції прагнули довести необхідність розмежування криміналістичних і процесуальних знань³. У першому радянському підручнику з криміналістики 1935 р. її визначено як науку про розслідування злочинів, що охоплює кримінальну техніку, кримінальну тактику й окрему методик⁴.

Новаторським у СРСР стало визначення криміналістики та її предмета, запропоноване у 1940 р. Б. М. Шавером, згідно з яким криміналістика вивчає прийоми та методи вчинення злочинів, сліди, що залишаються внаслідок учинення злочинних дій або залишені злочинцем, дані природничих і технічних наук із метою пристосування всього цього до завдань розслідування злочинів. Криміналістика – це наука про прийоми й методи виявлення та дослідження доказів, які використовують із метою розкриття злочинів, виявлення й упізнання злочинців⁵.

Науковець А. І. Вінберг узагальнив наявні погляди на криміналістику й у підручнику 1950 р. визначив її як науку про технічні й тактичні прийоми та засоби виявлення, збирання, фіксації й дослідження судових доказів, що застосовують для розкриття злочинів, спрямованих проти радянського устрою та встановленого Радянською державою правопорядку, виявлення винних і вишукання способів попередження злочинів⁶. Тобто до завдань

¹ Натансон В. М. Основы техники расследования преступления в конспективном изложении. Харьков : Тип. ВУСПС им. П. Иванова, 1925. С. 6–7.

² Вороновский Н. Д. Уголовная техника. Начальный курс. Практическое руководство для работников органов расследования. Москва : Изд-во НКВД РСФСР, 1931. С. 5.

³ Криминалистика : учебник / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская. Москва : Норма, 1999. С. 8.

⁴ Криминалистика : учебник : в 2 кн. / под ред. А. Я. Вышинского. Москва : ОГИЗ, 1935. Кн. 1 : Техника и тактика расследования преступлений. С. 6.

⁵ Криминалистика : учебник / под ред. Б. М. Шавера, А. И. Винберга. Москва : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. С. 3.

⁶ Криминалистика : учебник / под ред. А. И. Винберга, С. П. Митричева. Москва : Госюриздат, 1950. С. 4.

криміналістики було віднесено попередження злочинів. Запропоновану дефініцію предмета криміналістики поділяли С. П. Мітрічев, О. М. Васильєв, О. О. Ейсман та ін.

Із кінця 1960-х рр., коли почала формуватися загальна теорія криміналістики та стало очевидно, що традиційні визначення предмета криміналістики потребують перегляду, дискусії відновилися. Визначальним було пізнання закономірностей, що діють у сфері кримінального судочинства, на підставі теоретичного узагальнення накопичених знань. Зрештою Р. С. Белкін і Ю. І. Краснобаєв запропонували принципово нове визначення предмета криміналістики крізь призму закономірностей, що вивчає наука. У журналі «Правознавство» 1967 р. надруковано їхню статтю «Про предмет радянської криміналістики», у якій криміналістику вважали наукою про закономірності виникнення, збирання, дослідження та використання доказів і ґрунтованих на їх пізнанні засобах та методах судового дослідження й попередження злочинів¹.

Нове визначення Р. С. Белкіна та Ю. І. Краснобаєва активно обговорювали на всесоюзних конференціях криміналістів: у Харкові (1969), Свердловську (1970), Москві (1972), Мінську (1973). Так, на конференції в Харкові О. М. Васильєв обстоював думку, що криміналістика залишається наукою про спеціальні прийоми та засоби, розроблені на базі природничих і технічних наук, використовуваних в кримінально-процесуальній діяльності для організації планомірного розслідування злочинів, правильного застосування пізнавальних прийомів, а також попередження злочинів². Проте більшість учасників наступної конференції визнали, що нове визначення предмета криміналістики відповідає реаліям часу³.

Надалі наукові дискусії щодо предмета криміналістики стосувалися, переважно, уточнення переліку закономірностей, які вивчає ця наука, або правомірності використання певних термінів.

У 1980 р. В. Г. Гончаренко зазначив, що криміналістика – це наука про закономірності виникнення інформації про злочин, систему технічних засобів, тактичних прийомів і методик збирання, дослідження та використання цієї інформації з метою найефективнішого здійснення протидії злочинності⁴. У 1999 р. В. П. Бахін писав, що криміналістика – це наука про закономірності слідоутворення та засоби виявлення, збирання, дослідження й використання інформації з метою розкриття та розслідування злочинів⁵. У 2001 р. В. Ю. Шепітько запропонував визначення криміналістики як науки про за-

¹ Белкин Р. С., Краснобаев Ю. И. О предмете советской криминалистики. *Правоведение*. 1967. №4. С. 90–94.

² Проблемы криминалистики : тез. докл. науч. конф., Харьков, май 1969 г. Москва, 1969. С. 8.

³ Белкин Р. С. История отечественной криминалистики. Москва : НОРМА, 1999. С. 209.

⁴ Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве: методологические вопросы. Киев : Вища шк., 1980. С. 54.

⁵ Бахин В. П. Предмет науки криминалистики : лекция. Киев, 1999. С. 8.

кономірності злочинної діяльності та її відображення в джерелах інформації, які є основою для розроблення засобів, прийомів і методів збирання, дослідження, оцінювання й використання доказів із метою розкриття, розслідування, судового розгляду та попередження злочинів¹.

У сучасних українських криміналістичних виданнях криміналістика здебільшого передбачає класичне визначення з позицій двоєдиного об'єкта². Наприклад, А. Ф. Волобуєв доводить, що криміналістика – це наука, що вивчає закономірності механізму вчинення злочинів, закономірності збирання доказів і на їх підставі й на підставі використання досягнень різних наукових галузей формує теоретичні положення та практичні рекомендації щодо методів, прийомів і засобів розслідування злочинів³. Позицію А. Ф. Волобуєва поділяє і К. О. Чаплинський⁴. М. В. Даньшин розглядає криміналістику в єдиному словому контексті з іншими юридичними науками кримінально-правового циклу та визначає її як науку про систему принципів і методів пізнання механізму злочинної діяльності та діяльності з розслідування й розкриття злочинів⁵.

У контексті пошуково-пізнавальної діяльності уповноважених суб'єктів розслідування визначає криміналістику В. В. Тіщенко, а саме: криміналістика є наукою, що вивчає зміст і структуру механізму злочинних діянь, закономірності їх відображення в матеріальному середовищі, а також особливості пошуково-пізнавальної слідчої діяльності, розробляючи технології, методи, прийоми та засоби розкриття й розслідування злочинів⁶.

В. Г. Гончаренко стверджує, що криміналістика поступово й закономірно розвинулася з прикладної, стосовно кримінального судочинства, наукової і практичної галузі в багатовекторну синтетичну прикладну наукову галузь, що забезпечує оптимальний вплив права на життя суспільства, передусім шляхом прийняття компетентними суб'єктами науково обґрунтованих адекватних юридичних рішень. Отже, криміналістика, зазначає вчений, – це наука про закономірності виникнення доказової інформації про злочин чи будь-яке явище в суспільстві, яке потребує правового врегулювання шляхом доказування, про систему технічних засобів, тактичних прийомів і методик збирання, дослідження й використання цієї інформації з метою найефектив-

¹ Шепітько В. Ю. Природа і предмет вивчення криміналістики в системі наукового знання. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук.-практ. матеріалів (до 55-річчя вид. роботи С. М. Потапова «Введение в криминалистику»). Харків : Право, 2001. С. 13.

² Маркусь В. О. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2007. 558 с.; Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2008. 588 с.; Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Центр учб. літ., 2009. 472 с.

³ Берназ В. Д., Бірюков В. В., Волобуєв А. Ф. Криміналістика : підручник. Харків : ХНУВС, 2011. С. 19.

⁴ Криміналістика : підручник / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг та ін. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2014. С. 19.

⁵ Даньшин М. В. Знач. твір. С. 75.

⁶ Криміналістика : підручник / за ред. В. В. Тіщенка. Одеса : Гельветика, 2017. С. 15.

нішого виконання завдань оперативно-розшукової роботи, розслідування, судового розгляду, адвокатської роботи та встановлення в будь-якій сфері людської діяльності фактів, що мають юридичне значення¹.

У сучасних умовах, зазначає А. В. Іщенко, криміналістика може бути визначена як система знань про закономірності утворення (формування, виникнення), виявлення (установлення), фіксації, вилучення, дослідження, оцінювання й використання інформації, придатної для перевірки чи встановлення будь-яких фактів, подій, явищ, а також про розроблення на підставі пізнаних закономірностей прийомів, способів, методів, методик, технологій, інструментів, матеріалів, приладів та їх комплексів й інших засобів оптимізації роботи з такою інформацією².

Отже, з огляду на розширення меж застосування криміналістичних знань у сучасному світі, коли рекомендації криміналістики використовують у різних сферах суспільної діяльності поза кримінальними процесуальними відносинами, у наукових джерелах формулюють нові визначення криміналістики та її предмета. Тому, визначаючи предмет науки, пропонуємо передбачити можливість використання положень криміналістики під час вирішення кримінальних, цивільних, адміністративних, господарських, митних, фіскальних та інших правопорушень і для встановлення юридичних фактів.

Слід акцентувати увагу й на використанні в науковому обігу сфери криміналістики термінів і понять. Понятійний апарат криміналістики має тісні зв'язки й обумовленість термінологією законодавства. Зокрема, чинний КПК України, на відміну від КПК 1960 р., не використовує поняття «розкриття злочинів», яке вважається науковцями діяльністю із встановлення за допомогою переважно оперативно-розшукових методів особи, яка вчинила злочин, і пов'язується з повідомленням їй підозри (пред'явлення обвинувачення – відповідно до КПК України 1960 р.) або винесенням обвинувального вироку (з урахуванням остаточного рішення в апеляційних судових інстанціях). Кримінальний процесуальний кодекс України фактично передбачив оперативно-розшукові заходи в гл. 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії». Вони проводяться в межах кримінального провадження, відомості про які внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Із моменту реєстрації кримінального правопорушення починається його розслідування, яке проводить слідчий. Установлення особи, яка вчинила злочин, за допомогою негласних слідчих (розшукових) дій слідчий або інші суб'єкти кримінальної процесуальної діяльності доручають оперативним підрозділам шляхом винесення клопотань, постанов, ухвал та ін. Отже, у сучасній правозастосовній практиці розслідування кримінальних правопорушень передбачає (включає в себе) розкриття злочину – установлення особи, яка його вчинила. Тому зазначене ставить під сумнів доцільність використання терміна «розкриття» стосовно розслідування злочинів або кримінальних правопорушень у сучасних криміналістичних визначеннях.

¹ Криміналістика : підручник / за ред. В. В. Тіщенка. Одеса : Гельветика, 2017. С. 29.

² Криміналістика : підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко та ін. Київ : Центр учб. літ., 2015. С. 18.

Таким чином, з часу виникнення криміналістика розвинулася від технічної дисципліни, що виконувала практичні завдання під час розслідування злочинів, до сучасної наукової системи знань, яку нині використовують під час реалізації як завдань судочинства (кримінального, цивільного, господарського, адміністративного), так й інших завдань, пов'язаних зі встановленням юридичних фактів.

З урахуванням наших досліджень пропонуємо такі етапи розвитку уявлень про предмет криміналістики: перший етап (кінець XIX – початок XX ст.) – під час виникнення нової галузі наукового знання (криміналістики) її предмет охоплював вивчення речових доказів, поведінку злочинців і діяльність учасників кримінального процесу (Г. Гросс, Р. Рейсс, А. Нічефоро, В. І. Лебедев та ін.); другий етап (з початку XX ст. до 1930-х рр.) – відмежовуючись від науки кримінального процесу, предмет криміналістики охоплював технічне забезпечення розслідування злочинів (Г. Ю. Маннс, С. М. Трегубов, І. М. Якимов та ін.); третій етап (з 1930-х рр. до 1967 р.) – предметом криміналістики як самостійної науки стає розкриття, розслідування та запобігання злочинам (О. М. Васильєв, А. І. Вінберг, О. О. Ейсман, О. Н. Колесніченко, С. П. Мітричев та ін.); четвертий етап (з 1967 р. до кінця XX ст.) – криміналістика вивчає закономірності виникнення інформації про злочин і засновані на пізнанні цих закономірностей криміналістичні засоби та методи розкриття, розслідування й запобігання злочинам (Р. С. Белкін, В. Г. Гончаренко, Ю. І. Краснобаєв, В. Г. Лукашевич, М. В. Салтєвський та ін.); п'ятий етап (з початку XXI ст.) – криміналістику визначено як науку, що вивчає закономірності злочинної діяльності, виникнення інформації про злочин чи будь-яке явище в суспільстві та яку використовують у низці видів судочинства й пов'язаних із ними суспільних відносинах (В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмічов, В. Ю. Шепітько та ін.).

Тлумачення криміналістичної науки та її предмета чітко відображає стан криміналістики в конкретні періоди й етапи і найближчі перспективи її розвитку.

З урахуванням тісного взаємозв'язку та взаємозалежності між криміналістичною наукою й практикою протидії злочинності констатуємо, що суттєві й тривалі зміни в діяльності судових і правоохоронних органів із розслідування кримінальних правопорушень, їх судового розгляду, запобігання злочинам призвели до трансформації предмета криміналістики. За нового підходу до цієї категорії потрібно враховувати сфери застосування криміналістичних знань, концептуальні підходи до розслідування злочинів, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, сучасну юридичну термінологію.

ПРЕДМЕТ КРИМИНАЛИСТИКИ: ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ

Юсупов В. В.

Установлена трансформация предмета криминалистики на современном этапе, обусловленная реформой Министерства внутренних дел, органов прокуратуры, судов и иных органов уголовной юстиции, сменой статуса, полномочий оперативных

подразделений, органов досудебного расследования, экспертных учреждений, их организационно-структурными преобразованиями. Усовершенствованы представления о начальном этапе развития подходов к предмету криминалистики. Им определен период 1893–1914 гг., когда данные о предмете криминалистики отображались в работах преимущественно западноевропейских криминалистов (Г. Гросс, Р. Рейсс, А. Ничефоро и др.). Предложено пять этапов развития подходов к предмету криминалистики: первый (1893–1914 гг.) – изучение вещественных доказательств, поведения преступников и деятельности участников уголовного процесса; второй (1915 г. – 1930-е гг.) – техническое обеспечение расследования преступлений; третий (с 1930-х гг. до 1967 г.) – раскрытие, расследование и предупреждение преступлений; четвертый – (с 1967 г. до конца XX века) – изучение закономерностей возникновения информации о преступлении и основанных на познании этих закономерностей криминалистических средств и методов раскрытия, расследования и предупреждения преступлений; пятый (с начала XXI века до теперешнего времени) – криминалистика определена как наука, которая изучает закономерности преступной деятельности, возникновение информации о преступлении или другом явлении в обществе и которую используют в ряде видов судопроизводства и связанных с ними общественных отношениях. Доказано, что при таком новом подходе к определению предмета криминалистики необходимо учитывать сферы применения криминалистических знаний, концептуальные подходы к расследованию преступлений, предусмотренные уголовным процессуальным законодательством, современную юридическую терминологию.

Ключевые слова: криминалистика, предмет криминалистики, изучаемые криминалистикой закономерности, этапы развития предмета криминалистики.

CRIMINALISTICS SUBJECT: STAGES OF FORMATION AND MODERN APPROACHES

Yusupov V. V.

Currently transformation of criminalistics subject is determined due to reform of the Ministry of Internal Affairs, the prosecutor's office, courts and other bodies of criminal justice authorities of Ukraine, change of status, powers of operational units, bodies of pre-trial investigation, expert institutions, and their organizational and structural reformations. Concepts regarding the initial stage of development criminalistics subject has been improved. This stage defined the period 1893–1914 years, when the data on the criminalistics subject reflected in writings, mainly Western European criminalists (H. Gross, R. Reiss, A. Nicheforo, etc.). Five stages of development approaches to the criminalistics subject are proposed: first (1893–1914) – physical evidence research, the behavior of criminals and the activities of participants in criminal process; second (1915 – until the 1930s) – technical support for crime investigation; third (1930s to 1967) – disclosure, investigation and prevention of crimes; fourth (1967 to the end of the 20th century) – research on patterns of information emergence about the crime and those based on cognition of these patterns, forensic means and methods of disclosure, investigation and prevention of crimes; fifth (beginning of the 19th century until the present) – criminalistics is defined as a science studying criminal activity patterns, genesis of information about a crime or any phenomenon in society and which is used in a number of types of legal proceedings and related social relations. The author has proved that in such new approach to the definition of criminalistics subject it is necessary to take into account the scope of crimi-

nalistic knowledge application, conceptual approaches to crime investigation provided by criminal procedural law, modern legal terminology.

Keywords: criminalistics, criminalistics subject, regularities studying criminalistics, stages of criminalistics subject development.

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.08>

УДК 343.98

М. В. Шепітько, провідний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
E-mail: shepitkomichael@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У СТРУКТУРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ПРАВОСУДДЯ

Досліджено проблеми формування методико-криміналістичних засобів у структурі протидії злочинам у сфері правосуддя. Із цією метою проаналізовано місце криміналістичної методики в системі криміналістичних знань і криміналістиці як науці та практичній діяльності. Указано на історичні передумови використання методичних рекомендацій щодо розслідування певних видів злочинів. Розглянуто проблеми побудови окремої криміналістичної методики, які стосуються її структури, видів, залежностей, мети та суб'єктів, що її застосовують. Окрему увагу приділено дослідженню позицій різних учених стосовно деяких елементів такої методики.

Ключові слова: криміналістична методика, криміналістична методика розслідування злочинів, злочини проти правосуддя, розслідування злочину проти правосуддя.

«Переднім краєм» практики боротьби зі злочинністю називають окремий розділ криміналістики – «криміналістичну методика»¹. У системі криміналістичних знань вона є синтезуючим рівнем, який об'єднує положення криміналістичної техніки та криміналістичної тактики до умов розслідування окремого виду злочинів². Методичні рекомендації щодо розслідування окремих злочинів відомі щонайменше з часів Л. фон Ягеманна³ та Г. Гросса⁴,

¹ Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика : учебник. 3-е изд. Москва : Норма, 2007. С. 650.

² Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. Київ : Ін Юре, 2016. С. 415.

³ Jagemann L. Handbuch der gerichtlichen Untersuchungskunde. Frankfurt am Main : Kettembeil, 1838. 772 s.

⁴ Гросс Г. Руководство для судебных следователей, как система криминалистика : пер. с нем. с 4-го дом. изд. Л. Дудкинъ и Б. Зиллеръ. Санкт-Петербург : Тип. М. Меркушева, 1908. 1040 с.